

סיפור אישי שהוא גם קולקטיבי

הלן לבנת ויניגר: למלא את הזמן בחיים, משרד הביטחון, ההוצאה לאור 2005, 302 עמ'



המחברת, הלן לבנת ויניגר, רואת-חשבון בתחילת שנות השישים לחייה, כותבת על ספרה כי נבע מתוכה כמעין, מעבר לזמן ולמקום. זהו לדבריה ספר אישי, שהוא במידה רבה גם קולקטיבי מבחינת הזיכרון ההיסטורי של יהודי מזרח אירופה. מספר דפים מצהיבים שעברו במשפחתה מדור לדור שימשו כגרעין אינפורמטיבי וכהשראה לספר.

ראוי לציין שההיסטוריון פרופ' (אמריטוס) צבי יעבץ מוצא שבספר "הדיוק ההיסטורי מרשים מאוד... עדות משכנעת לאכזריותם של הרומנים שעודם מתכחשים לשואה ולתפקידם הנבזה בפרשה" (גב העטיפה).

גיבור החלק הראשון הוא אפרים, הבן הבכור במשפחתו. האירוע המכונן של חייו הוא שליחתו מביתו מחשש שיגויס בכפייה לצבא, כמו ילדים אחרים בני עשר ומעלה (עמ' 21). במשפחתו החדשה הוא מקבל זהות חדשה, כפי שמסביר לו אביו המאמץ: "מהיום אתה נבנו ששה בשנים האחרונות אצל דוד מעבר לנהר הדנייסטר. שמך החדש הוא אפרים ויניגר. אל תשכח את השם הזה, בכך תלויים חיי כולנו" (עמ' 4).

סיפור חייו של אפרים מסתיים באזכור אוצר המופקד בידיו, שעליו להעביר לדורות הבאים: "בתוך הארון שהחזקתי בו את ספרי הקודש, התפילין והטלית, היתה חבילה קטנה ארוזה באותו בד שבו קיבלתי אותה. זאת התורה הקטנה שהוריש לי אבי מוליד, הדבר היחיד שנשארה מהבית הקטן שנעקרתי מתוכו בעודי ילד רך. המגילה הזאת היא המתנה היקרה ביותר שיש בידי להוריש לדור הבא, והיא שתישא הלאה את סיפור חיי. עלי להפקיד אותה בידי משה בכורי. בידיים רועדות צירפתי את הדפים הצהובים שבהם גוללתי בסתר את סיפורי" (עמ' 106).

החלק השני נקרא על שמו של פייבל, בנו של משה ונכדו של אפרים. הדי התקופה עולים כשיום אחד שלמה, דודו של פייבל, תושב וינה, מדווח במכתב על התפרצויות אנטישמיות להן היה עד גם כסטודנט באוניברסיטה. ועוד הוא כותב: "לאחרונה נדהמתי לקרוא מאמרים בעלי תוכן אנטישמי שנכתבו על ידי אדם הנושא את שם משפחתנו. צירפתי כמה מהם למכתבי זה. בוינה חי יהודי לשעבר, מומר בשם אוטו ויניגר. האיש אנטישמי, פילוסוף, שהשנאה ליהודים העבירה אותו על דעתו וכנראה על דתו. כל תכלית חייו היא להוכיח כמה הגויים עולים עלינו בידע ובעושר הרוחני. במקום להתרכז בלימודי אני מרגיש שהובתי להילחם בו בכל כוחי. אספתי הרבה מאוד אינפורמציה על גדולי היהדות בעבר ובהווה, גיליתי מאות שמות של אנשי

הרוסים מעלה את השאלה - כלום מדובר באירוע עובדתי היסטורי (עמ' 276-282). גיוס זה כלל איום בעונש מוות למי שיצא מהשורה או ידבר עם אנשים מעבר לגדר. אבל ייתכן שצודקת המחברת הכותבת באפילוג לספרה: "יש אמיתות שאינן מתקבלות על הדעת, שאין אנו יכולים לתפוס את משמעותן. את שיכרון החושים הנפלא הזה חוויתי, ומתוכו נולד ספרי" (עמ' 299).

יוסי ברנע

בעקבות מסעם הנועז

בן-ציון בן-משה: נגן מוות וחמת חלילים, הוצאת חנות הספרים 2005, 157 עמ'

גדולי השירה שקספיר ואוסקר ויילד השפיעו בסונטות שלהם על בן-ציון בן-משה עד כדי כך שתרגם אותן לעברית. הם גם העירו את הכוח השירי המקורי שבו, עד כדי כתיבת סונטות משלו: מאה וארבעים סונטות ראו-עולם במשך פחות משנתיים.

שם הספר "נגן מוות וחמת חלילים" מעורר סקרנות וגם מחשבה. הנגן, על שני הסגולים שלו, במשקל הזמר והקסם מקדים את המוות, שגם הוא נושא את החיים בספר. ויש הסבר, בסונט בעמ' 15: "ומרעיד בתשוקה אינסופית / למגע יד לנשק שפתיים למילה / חמה אשר תלהיט / את הדם החומר וגואה ברחמה / כנגן מוות וחמת חלילים".

אוקלידס, המתמטיקאי היווני מן המאה הרביעית לפנה"ס, פותח את הסונט הראשון בראיית "היופי במערומיו". ויילד, באותו סונט "ראה את הסבל במערומיו", ו"המשורר" בסופו של אותו סונט "ראה את האהבה במערומיה". היופי הסבל והאהבה נתפסים במערומיהם ומולבשים "שלמת חן / רקומה חידות / --- אדרת חן / רקומה מילים --- את בלואיו הנצחיים של העולם".

אך כבר בסונט השלישי "גם הכמישה לא תאחר לבוא"; ובסונט הבא: "במותה תכלה / הרוח יכלה היופי". יש גם סונטות של הרגשת אפסות, אפסות עצמו, אפסות הכל, אפסות האלוהים. "אין כל חדש / אמר המשורר שכל שיריו כבר / מאחריו" ... "הביטו בשמש כל שוהר / אמש / זוהר שוב היום מחדש" (צג). הפחד מפני המוות ממלא סונטות רבות "אם אמות עתה בטרם עת" (קטו) הוא נושא חוזר בסונטות, אף כי המוות הוא חלק מהחיים: "ומדי שנה היה אבי --- שמה וטוב לב על כי קדש ברבים / כמדי שנה בשנה את מתיו" (קלו). באחרית דבר לספר כותבת טלי פונטוביץ: "ביסוד הכל טמון מוות והמשורר יודע את אמיתות הדברים, ואף על פי שלעתים משיאו לבו להימלט מתהומה הנוקב של הנפש ולהיתלות בענפיה המנחמים של האהבה, הוא שב לחבוט בעובדת המוות הניצחת..."

הסונטות מאכלסות דמויות בעלות שם. בנוסף על אוקלידס ואוסקר ויילד, "הפייסטוס / האלוהי הפיח

שם משלנו והחלטתי שאם יהיה בכוחי אוציא אנציקלופדיה שתכלול את כל האישים היהודים הגדולים... הצרה היא שנוער רב נוהה אחרי השקפותיו של אוטו ויניגר. אני משתדל שבכל מקום שהוא מפרסם יופיע גם מאמר משלי" (עמ' 117).

מעבר לפשטנות בה מוצגות דעותיו של אוטו ויניגר (1880-1903) יש להעיר שלמעשה פרסומו הגדול בא לו לאחר התאבדותו בשנת 1903. לא סביר כי פרסם את משנתו בעיתונות היומית. ידוע כי כתב ספר נוסף, בשיטת האפוריזמים, שהתפרסם שנים לאחר מותו, בנוסף לדוקטורט שהתפרסם תחת הכותרת "מין ואופי, מחקר עקרונות".

בבגרותו הלך פייבל שבי אחר מודל יהודי חדש ששבה את לבותיהם של לא מעטים (אם כי רוב הההגירה ממזרח אירופה פנתה לעולם החדש). "בזמן לימודי לבחינות בגרות שמעתי מחבר שלנו על תנועה שמתארגנת בקרב הצעירים, בכוונתה לעזוב את רומניה ולנסוע לארץ ישראל" (עמ' 186).

החלק השלישי של הספר נקרא "שרידיים", והוא מתחיל לאחר שבחלק הקודם צוין שנולדה לפייבל בת בכורה (שנולדה ב-05.06.1940). זוהי הליקה, היא המחברת הלן לבנת ויניגר (עמ' 301). בשער "שרידיים" מתוארות קורות המשפחה בימי מלחמת העולם השנייה, תוך הידרדרות מתמדת של תנאי החיים, יחס האוכלוסיה המקומית ליהודים וגורות ניחתות. בין היתר מתואר המסע המחניק בקרונות הרכבת הסגורים (עמ' 226-229). לא ברור עד כמה המידע העולה מהכתוב הנו עובדתי, כך, למשל, כשהתקרבה הרכבת לעיירת רפאים, קיבלה את פני הנוסעים כתובת בידיש הכתובה בדם "תגידו עלינו קדיש, הלכנו בדרכנו האחרונה". האמנם ידעו התושבים שהם הולכים בדרכם האחרונה? האמנם חשבו כי יהיה מי שיקרא כתובת זו? (עמ' 229).

סוגיה מרגשת במיוחד בספר נסבה סביב מאמציו של פייבל למלא את בקשת אמו להיקבר בבית קברות יהודי (עמ' 244-253). גם סיפור זה לא ברור אם היה אפשרי מבחינה עובדתית בנסיבות החיים דאז.

גם הגיוס הכפוי שנכפה על הניצולים היהודים בידי

2 אלבנים

הוק בוצ'פאפא/שיר מספר 8 מתוך "עיניים"

פיום הולכות עיני לישן.
 הן מסתכנות בהטית האפלה בזמן הוה פשוט.
 שנתי מאבדת משקל. חלומותי מחוירים. לפתע פתאם
 מקיצים פני האור המחיכים. הם יחזיקוני ער.
 כבר אדע שהלילה יורד שכן האור מסתתר מאתנו.
 תמורה כזאת היא לגלוג האור. נבצר מאתנו להדביק את
 האור בהיותינו טרודים במלחמות, שקרים ורעב.
 כיסי זמננו גדושים כלי נשק: שמשות שרופות בכל מקום.
 לפתע וחיש קל אנו טובלים בסערת גלי הריק.

מהנוסח האנגלי של המשורר: משה דור

סוקול צ'ונגה/ המגדלור העיוור

המגדלור העור:
 סיגריה פבויה
 שתמיד מובילה אותי לארץ השממה.

מהנוסח האנגלי של המשורר: קובי אור



את מפוחו" (כה), ולאחר שתי סונטות מופיע "פאן" לחלל בחלילו. "ידי הפסל העצומות / של מיכלאנג'לו חשפו מן הגרניט / את שהיה חבוי עמוק / בלב האבן" (לט). ולצד אלה, סונט עממי רווי הומור, כמו סונט עג המוקדש לנגן הגיטרה אמט ריי, "נגן הגיטרה / הטוב והגדול בנגני הגיטרה בעולם", שהתמכר לטיפה המרה, הפך לקבצן ואף הואשם ברצח, ואולי, "משל היה חלום בדוי כצליל גיטרה של אמט ריי".

הסונטות בספר, כמו אלה של שקספיר, בנויות 12 שורות, בלי ריווח של בתים. שתי השורות התחתונות מוזחות קדימה והשורה השלוש עשרה קצרה משכנותיה, לעתים עד כדי שתיים או שלוש הברות. שורה זו אינה נחרת, גם אם כל הסונט מחורזו. בן משה טוען כי עצם כתיבת סונט ועיצוב שיר בארבע עשרה שורות מהוקצעות מוליכים ליצירה אמנותית, כמו פסל על שלושת ממדיו, שאינו מרחף בין ענני השמים כמו מבנה אדריכלי ב"חתך הזהב שלו"; פסל היושב בתוך גבולותיו של מגרש מסחרי וכפוף למגבלות חוקי הבנייה, ששכרם בצדם. בכל זאת, הביטוי הרגשי והשירי של בן משה גובר על חוקי החריזה היבשים, ונע באורך המשתנה של השורות. רק מספר השורות עונה על חוק ה"זהב" - 14 בגימטריה - של הסונט. העולם של המשורר הוא גדול ומגוון, חורג מלונדון, סין וארצות הברית המתכנסות בסונטה אחת (מו), "בעולם האוצל / שמכויות לייצר כלי ציד / אימים, אשר יצודו בסופו של דבר / את האדם עצמו"; זו שירה רצופה הפועמת במשורר בלי הפסק בלחן סונטי נמשך, הוא גם לחן החיים על תפוכותיהם.

"הסונטות הללו באו לעולם / סתם כך מתוך שעשוע" כותב בן-ציון בן-משה בסונט האחרון, אך מהמסכה של הסונטה עולה כי אין מדובר כלל בשעשוע סתמי; המשורר עורך מסע בשלבי הסולם "על מנת לראות / קרוב יותר עמוק יותר", בעקבות מסעם הנועז של כל אלה שקדמו לו, "אל נבכי הנפש / חלקם אבד בלבירינת הזמן / חלקם טרף המינוטאור / חלקם עלו ושבו כדמויות אלוהיות / וזר עלי דפנה עטור לראשם". ■

שמואל שתל

הוק בוצ'פאפא וסוקול צ'ונגה: צילם רוני סומק



הוק בוצ'פאפא מרדים את עיניו וסוקול צ'ונגה יודע שאפילו המגדלור עיוור. הוק מוצא כלי נשק בכיסי הזמן וסוקול יודע שבמרחק כמה סיגריות תגלה אולי ארץ השממה.

רוני סומק